

IPEC-Documentació

Pescadors i mariners als Alfacs

Inventari de fons etnològics per al Museu de la Mar de l'Ebre

Elena Juncosa Vecchierini
Antoni Cartes Reverté

Sota el títol de la recerca «Inventari del fons etnològic per al Museu de la Mar de l'Ebre» s'amaga una aspiració conjunta de l'Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita i el Museu Comarcal del Montsià, que des de fa uns d'anys treballen en el projecte del Museu de la Mar de l'Ebre. Amb la rehabilitació de l'edifici que ha de contenir el museu (la Casa i Magatzem de la Reial Companyia de Canalització de l'Ebre) i el projecte museològic en marxa, el fet de no tenir una col·lecció prèvia, a banda de la col·lecció malacològica i arqueològica Joan Brunet, marcava molt la filosofia del projecte i la necessitat de fer una recerca prèvia.

L'objectiu general que ens vam fixar a l'inici del programa era fer l'inventari i catalogació de les diferents col·leccions públiques i privades entorn del món mariner de Sant Carles de la Ràpita, amb la intenció de reunir aquests elements patrimonials locals que en aquests moments es troben dispersos i establir les necessitats reals i les pautes de conservació d'aquest patrimoni. L'objectiu final de la recerca, que a més representa la seva plena rendibilització social, era dotar de continguts i materials el projecte del futur Museu de la Mar de l'Ebre.

Desenvolupament del programa

Les tasques es van fer des del juliol de 2009 fins al juliol de 2010. En primer lloc, l'equip de recerca es va centrar a fer una primera presa de contacte amb l'entorn, així com un seguit de visites i entrevistes a algunes famílies vinculades al món mariner de la Ràpita. L'objectiu principal era comprovar l'existència d'elements susceptibles de ser incorporats al futur Museu de la Mar de l'Ebre, així com establir el seu valor patrimonial i etnològic, i el seu estat de conservació. L'equip de recerca va elaborar una primera llista de possibles prestadors que incloïen particulars i empreses. Com veurem més endavant, en alguns casos no es van obtenir els resultats esperats, però, en canvi, arran d'algunes visites, es va poder contactar amb persones que no teníem a la llista inicial.

La nostra recerca etnològica s'ha basat en elements mobles. En primer lloc es va fer una primera visita a cadascuna de les persones per explicar el projecte del Museu de la Mar de l'Ebre i la necessitat de fer la recerca per poder documentar peces que poguessin nodrir la col·lecció del futur museu. Després, segons el volum de material, es van fer més visites per documentar i registrar els objectes. El recull de documentació i la descripció dels objectes, així com la seva sistematització, s'ha fet seguint

els criteris i les pautes que regeixen les bases definides a l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya. S'han registrat un total de 334 peces i s'han fet 340 fotografies.

Tota aquesta documentació ha estat possible gràcies a la col·laboració de particulars i empreses. Però hem de dir que és frustrant i decebedor el fet que, en moltes ocasions, les famílies ens diguessin que conservaven moltes més coses, però que en els darrers anys les havien llençat a les escombraries. De la llista de famílies i empreses rapitenques vinculades al món mariner a Sant Carles de la Ràpita que proposàrem al projecte inicial, algunes ja no conservaven res o el material no era d'interès per a la recerca ni per al fons del museu. El material recollit pertany a les famílies, empreses i institucions següents: Drassanes Carcellé, Drassanes Nicolau, Drassanes Piñana, Ferreria Nicolau, Confraria de Pescadors de la Verge del Carme, germans Cartes (*Peteres*), família Cartes, germans Elorz, Ramon Castellà, Pepito Elías Sancho, Miguel Sancho, l'armador de pailebots Juan Canicio, la família d'Alfredo del Río Rosales i l'Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita (propietari de la Col·lecció Brunet).

Elements documentats

Abans de ser una activitat econòmica bàsicament industrial, la pesca a la

■ Edifici de la «Casa i Magatzem de la Reial Companyia de Canalització de l'Ebre», que ha d'albergar el futur Museu de la Mar de l'Ebre. ELENA JUNCOSA

■ Estat actual de les antigues Drassanes Carcellé, situades al carrer Vistalegre. ELENA JUNCOSA

■ Vista general del magatzem i treballadors actuals dels Germans Cartes, coneguts com *Peteres*. ELENA JUNCOSA

Ràpita va ser no només una professió de subsistència, rica en costums, embarcacions i tècniques, sinó també una manera de viure i de relacionar-se amb la mar. Amb la documentació i sistematització de tots els elements patrimonials que s'han pogut registrar hem obtingut una bona mostra d'objectes que ens permeten imaginar aspectes fonamentals del món mariner rapitenc com són els sistemes de pesca i les embarcacions, el dia a dia dels pescadors, els magatzems, el manteniment de les arts, la implicació de la família, les penúries de l'ofici així com les festes populars i les creences. Així, gràcies als elements patrimonials inventariats podem parlar dels armadors, de les *remendadores*, dels corders i dels mestres velers, i dels ferrers a banda dels pescadors, mestres d'aixa i calafats. En definitiva, hem pogut obtenir una visió global d'una activitat primària que és part de l'entorn i de la història de la Ràpita.

Drassanes Carcellé

La nissaga dels mestres d'Aixa Carcellé és la més antiga documentada a la Ràpita i té el seu origen a Tortosa. Al carrer Vista Alegre encara es conserven l'antic magatzem i les drassanes, que funcionaren fins a finals dels anys noranta i on es van fer els últims treballs tradicionals amb fusta abans de passar al polièster. La gran oportunitat que representa el fet que el magatzem es tanqués amb la maquinària i una part important de peces a dins, contrasta amb l'estat d'abandonament que pateix. A banda de les eines registrades, es van poder identificar diferents serradores, una balança, així com gran quantitat de plantilles de grans dimensions. De la mateixa manera, el propietari encara conserva documentació de molt d'interès per a la recerca, com plànols i fotografies. L'equip de recerca només ha registrat les eines i elements que en primera instància podien resultar interessants per formar part de la col·lecció del Museu de la Mar de l'Ebre. Les plantilles i grans màquines

no s'han registrat en aquesta recerca, si bé s'hauria de tenir en compte que, com a patrimoni de la Ràpita, si s'ha de desmuntar el magatzem, el Museu hauria de tenir cura de la seva conservació. El volum de material i el tipus de maquinària sobrepassen els objectius de la nostra recerca. Nosaltres hem registrat els objectes que resultaven més accessibles, però l'estat en què es troba el magatzem ha dificultat la recerca, ja que ni tan sols el seu propietari coneix l'abast dels elements conservats: habitacions i racons amb material acumulat sense ordre, armaris i calaixos plens de recanvis, material empaquetat sense obrir... Ens atrevim a dir que les Drassanes Carcellé, la seva història i els materials conservats, permetrien fer una recerca monogràfica.

Drassanes Nicolau

Les Drassanes Nicolau tenen el seu origen en Miquel Nicolau Ferré, que va començar a treballar amb els Carcellé. Comença, doncs, aquesta nissaga l'any 1917 amb la construcció del veler *Teresa*, vaixell emblemàtic per a la marineria de la Ràpita. És interessant el fet que aquesta família també treballés la ferreria lligada a la construcció naval i a les arts de pesca, en la figura de Miquel Nicolau Castell. La tercera generació, amb Miquel Nicolau Altés al capdavant, també va ser pionera al territori en la construcció de barques de pesca amb fibra de vidre a començament dels anys vuitanta. En aquest cas es van registrar diverses eines de mestre d'aixa.

Ferreria Nicolau

Realment interessant va resultar la visita a l'antiga ferreria de Miquel Nicolau Castell, de 89 anys. Ens va obrir les portes del seu taller, a sota de casa seva, que conserva des que es va jubilar. La seva especialització i la precisió el van portar a ser l'únic taller de la zona capaç de fer les complicades tasques de manteniment per a les plataformes petrolíferes, i a ser l'únic proveïdor de l'Estat

■ Antiga forja de la ferreria Nicolau, que el seu propietari encara fa servir.

ELENA JUNCOSA

dels motors Larran. El taller es conserva pràcticament intacte, amb les prestatgeries plenes de recanvis, les eines i l'antiga forja, que ell encara fa servir (fins i tot ens en va fer una demostració). El volum de material, la seva tipologia i l'estat en què està emmagatzemat escapa a les intencions d'aquest projecte de recerca si bé alguna peça en concret pot resultar interessant. Volem remarcar l'interès i la importància d'aquest antic magatzem, que conserva la seva estructura original i gran quantitat de maquinària, eines i subministraments. En qualsevol cas, el volum de material sobrepassa els objectius d'aquesta recerca, si bé volem deixar plantejat que, com en el cas de les Drassanes Carcellé, podria resultar interessant fer-ne un estudi monogràfic.

Drassanes Piñana

La nissaga dels Piñana la va iniciar Carles Piñana Pauli, pescador que vivia a Tortosa i va aprendre l'ofici a les drassanes que els Carcellé tenien al Canal de Navegació. Poc després va muntar un taller propi, també al carrer Vista Alegre, on continua la quarta generació amb el treball de Carles Llopis. En les visites fetes a aquestes drassanes s'han inventariat 19 antigues eines de mestre d'aixa i calafat. És interessant

el fet que algunes d'aquestes encara estan en ús.

Germans Cartes, Peteres

Els pescadors solien armar-se ells mateixos moltes de les arts i ormeigs de pesca. Però algunes arts, com el bou, precisaven de més elements i experiència, així com espais de dimensions adequades per *remendar* xarxes. El taller dels germans Cartes, coneguts com els *Peteres*, són un bon testimoni d'aquesta feina, amb magatzems on les arts es poden estendre en tota la seva longitud i on es pot treballar en més d'una a la vegada. En aquest cas es va poder documentar material interessant d'armar i *remendar* xarxes.

Família Cartes

Després de visitar el taller i l'antic magatzem dels germans *Peteres*, on ja vam poder documentar una sèrie de peces lligades a l'armat de les arts de pesca, el senyor Antoni Cartes ens va obrir les portes de casa seva on ens va mostrar diferents materials que durant anys ha anat arreplegant. Aquest material està format bàsicament per material relacionat amb el món de la pesca i la navegació i conserva també alguna peça relacionada amb la fosa de plom per a les xarxes, que va pertànyer a Lluís del Rio conegut com *l'Americano*.

Germans Elorz

L'equip de la recerca va visitar aquest pescador, de la família coneguda a la Ràpita com *els Guapos*, que conserva els fanals per pescar a la llum de la barca *Lucero*, on van treballar.

Confraria de Pescadors Verge del Carme

En el cas de la Confraria es va poder trobar documentació antiga i alguna peça d'interès, com l'antiga bandera de la Confraria. De tota manera, la major part dels documents conservats són documents de registre, fiscals i de comptabilitat. Pensem que la documentació més interessant devia estar

entre els documents més antics, però malauradament una part important de l'arxiu es va cremar fa uns anys.

Ramon Castellà

Aquest vell pescador del port ens obrí amablement les portes de casa seva en la primera visita. Vàrem poder constatar l'existència de canastres, xarxes, nanses i cabassets de palangre confeccionats per ell mateix.

Pepito Elías Sancho

Aquest pescador, conegut com *lo Maurra*, conserva diferents peces relacionades amb el món mariner rapitenc. Alguns d'aquests elements eren seus, i d'altres els ha recollit al port. Amb el seu material s'han pogut documentar diferents sistemes de pesca, tant arts de pesca (representades per diferents tipus de xarxes, com ralls o tresmall), com aparells de pesca, com nanses de diferents tipus.

Miguel Sancho

Els elements registrats de Miguel Sancho, pescador del port conegut com *lo Sanareu*, són realment interessants, ja que conserva estris i ormeigs de pesca molt antics. Destaquen les eixàrcies de cotó, ja que encara no n'havíem pogut documentar cap de tan antiga, atès que quasi totes són de niló.

Col·lecció Brunet

Al començament assenyalàvem l'existència de la Col·lecció Brunet, de propietat municipal. Si bé es tracta d'una col·lecció eminentment malacològica i arqueològica, hem fet una revisió del seu fons que ens ha permès identificar diverses peces d'interès etnològic relacionades amb el món mariner, si bé se'n desconeix la procedència.

Juan Canicio

El senyor Juan Canicio no estava a la llista inicial de la recerca, però contactar amb ell va ser molt fàcil i ens va atendre molt amablement. A la primera visita ens explicava amb orgull com va ser

■ Ormeigs de pesca emmagatzemats pels pescadors, aliens al ric patrimoni que conserven. ELENA JUNCOSA

l'últim armador de pailebots del Mediterrani, i ens va ensenyar una petita joia: el primer llibre del Far de la Banya, datat del 1854. Ja en una segona visita ens va obrir el magatzem on guarda objectes i documentació en molt bon estat de conservació. Destaquen els objectes relacionats amb la navegació i l'ofici de veler.

Alfredo del Río Rosales

El senyor Alfredo del Río és fill de Lluís del Río, conegut com *l'Americano* a la Ràpita. El seu pare treballà la fosa del plom per fer les plomades de les xarxes. En morir el seu pare va desmuntar el magatzem i tan sols conserva alguns estris de fosa com cullerots i motlles, però prou interessants per documentar i il·lustrar aquesta activitat.

Conclusions de la recerca

Ens agradaria remarcar que el col·lectiu mariner de la Ràpita, objecte d'aquesta recerca, influenciat en part per les circumstàncies històriques que ha viscut, posseeix una manera d'expressar-se molt particular, encara que sempre amb trets comuns a col·lectius de la mar d'altres zones. L'equip de recerca s'ha trobat amb la dificultat d'una terminologia local poc documentada. La falta d'estudis sobre el món mari-

ner de la zona dels Alfacs contrasta amb l'abundant bibliografia que hom pot consultar sobre altres sectors costaners com Cambrils, Barcelona o Palamós. Ens sobta que el litoral de l'Ebre i el seu patrimoni maritimopesquer encara no hagin estat objecte de cap treball de recerca etnològica profund. De la recerca i de la dificultat a l'hora de trobar una terminologia adient a l'objecte d'estudi va sorgir la idea d'incorporar un petit glossari que contribueixi a donar una mostra de la riquesa del vocabulari i de les expressions dels pescadors dels Alfacs.

Per tant, en primer lloc, aquesta recerca ha permès conèixer millor el patrimoni etnològic relacionat amb el món mariner de Sant Carles de la Ràpita. La seva documentació ha permès dotar de continguts el projecte del Museu de la Mar de l'Ebre. Moltes de les peces que hem recollit podran ser integrades en l'exposició permanent del museu, o bé incorporades al seu fons. Així, la rendibilització social d'aquest projecte és plena, ja que no només estem posant en valor uns materials etnològics fins ara dispersos, sinó que volem que el gran públic tingui al seu abast la possibilitat de conèixer-los i de gaudir-ne. ■